

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФАКУЛТЕТ ПО ЖУРНАЛИСТИКА И МАСОВА КОМУНИКАЦИЯ

Том 29, 2022

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”
FACULTY OF JOURNALISM AND MASS COMMUNICATION

Volume 29, 2022

УРОК ПО ВРЕМЕ НА ПАНДЕМИЯ ИЛИ ДВЕ ГОДИНИ САМОТА: СОЦИАЛНИ ИЗМЕРЕНИЯ НА КРИЗАТА СКОВИД-19 В СФЕРАТА НА БЪЛГАРСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ

ГРЕТА ДЕРМЕНДЖИЕВА

*Катедра „Пресжурналистика и книгоиздаване“
greta.dermendjieva@uni-sofia.bg*

Greta Dermendjieva. LESSONS IN THE TIME OF PANDEMIC OR TWO YEARS OF SOLITUDE: SOCIAL DIMENSIONS OF THE COVID-19 CRISIS IN THE FIELD OF BULGARIAN EDUCATION

The article presents an analysis of the research results conducted by a team of researchers and journalists from the Faculty of Journalism and Mass Communication at Sofia University „St. Kliment Ohridski“ to establish the social dimensions of the COVID-19 crisis in education. A brief overview of two similar large-scale studies commissioned by the Ministry of Education and Science used as a reference and comparison base for the present study was also provided. Public attitudes have been studied toward distance learning in the electronic environment and their change during the Pandemic.

Keywords: Distance Learning in the Electronic Environment, COVID-19, Distance Education, Pandemic, Bulgarian Education

За кратко време пандемията промени начина, по който индивидите се обучават по целия свят. 2020 г. принуди всички да търсят нови начини за образование и учене. Образованието се промени драстично, със забележителен възход на електронното обучение – дистанционно преподаване на дигитални платформи.

Тези промени дадоха представа как внезапно по време на криза образованието може да се трансформира така, че да доведе до образователни иновации в дългосрочен план. Бавният досега темп на промяна на академичните институции в световен мащаб гравитираше около вековните подходи в преподаването, базирани на лекции в олдскул учебни зали. Ковид-19 се превърна в катализатор за образователните институции да търсят иновативни решения в рамките на кратък период от време. Стандартните асинхронни онлайн инструменти за обучение бяха разширени със синхронни видео инструкции лице в лице и с концепцията за цифрово образование и учене навсякъде и по всяко време.

Почти всяка страна въведе допълнителни програми за подкрепа на образованието. Включването на дистанционното обучение беше един от образователните отговори на пандемията – чрез използване на онлайн платформи, телевизионни/радио програми и/или пакети за учене вкъщи.

В около 60% от страните Министерствата на образованието създадоха свои собствени платформи за образователно съдържание в помощ на учители и ученици в началните и средните класове. Комерсиалните компании Microsoft Teams, Google Classroom и платформите с отворен код като Moodle и Canvas бяха използвани за допълване на тези национални образователни платформи за провеждане на синхронно обучение¹.

Станахме свидетели как образователният сектор започна скока си от традиционния подход „един-към-много“ към смесени „един-към-един“ учебни занимания, предоставяйки на учащите най-доброто от физическия и от ~~цифровия~~ свят. Много университети успяха да разработят онлайн курсове само за няколко седмици. Това промени начина на преподаване, даде възможност на преподавателите да се свързват със студентите си по-ефективно в чат групи, видео срещи, гласуване, споделяне на документи и др.

МЕТОДОЛОГИЯ

Дистанционното обучение най-вероятно ще продължи да играе важна роля и след края на пандемията. Затова начинът, по който то ще се използва и повишаването на неговата ефективност са от решаващо значение. Това, от което имаме нужда сега е по-добро разбиране на последствията от цифровото обучение върху мащаба на учебните програми. Едни от ключовите въпроси днес са дали онлайн обучението ще доведе до *по-ефективни методи в образованието; ще се превърне ли в „новото нормално“* след установяване на позитивите или прибрзаното преминаване от присъствено към онлайн учене

¹ LI, Cathy, Farah LALANI. How COVID-19 Has Changed the Way We Educate Children. *World Economic Forum*. [online], 25 Feb 2021. Available from: <https://www.weforum.org/agenda/2021/02/digital-learning-covid-19-changed-way-we-educate-children>

ще дискредитира тази цел; ще успее ли да вкара в употреба придобитите по време на кризата умения и технологии, и ще се справи ли с предизвикателствата, за да бъде прието и оценено от обучители, учаци, родители, от цялата общност.

На тези въпроси ще потърсим отговор, като анализираме резултатите от три мащабни проучвания – две на Института за изследвания в образованието и едно авторско, реализирано от научен екип на Факултета по журналистика и масова комуникация.

РЕЗУЛТАТИ

В периода март-юни 2020 г. Институтът за изследвания в образованието провежда национално проучване² по поръчка на МОН за ефективността на училищното образование в България. То обхваща 135 училища от цялата страна – 4448 ученици от V до XII клас, 5403 родители, 1885 учители и 135 директори. Данните от това изследване показват, че „положителната нагласа на учителите към ИКТ води до повишаване на интереса на учениците към ученето, на тяхната мотивация и ангажираност към учебния процес, както и до по-ефективно усвояване на учебния материал“. Въпреки че „всеки пети ученик (21%) има ниска поведенческа ангажираност; всеки четвърти (24%) – ниска емоционална ангажираност и почти една трета от учениците (30%) показват ниска когнитивна ангажираност“, самооценката на 87% от директорите е, че са се справили с дистанционното обучение много по-добре, отколкото са били очакванията им. Нещо повече, 89% от директорите гледат на натрупания опит от страна на всички участници в учебния процес през периода на пандемията като бъдеща предпоставка за развитие на иновативни практики в училището.

През 2020 г. и 2021 г. Институтът за изследвания в образованието, отново по заявка на МОН, извършва друго проучване³, цел на което е проследяване на промяната във влиянието на обучението от разстояние в електронна среда върху учебния процес, учениците и учителите. Респонденти са 3750 учители

² Оценка на въздействието на обучението от разстояние върху ефективността на училищното образование, Национална мрежа за децата [online]. 30 октомври 2020 [cited 22 March 2022]. Available from: <https://nmd.bg/otsenka-na-vazdeystviето-na-obutchenieto-ot-razstoyanie-v-elektronna-sreda-ili-drugi-neprisastveni-formi-varhu-efektivnostta-na-utchilishtnoto-obrazovanie/>?

³ ХРИСТОВА, Асенка, Светла ПЕТРОВА, Екатерина ТОШЕВА. Анализ на последствията за учебния процес, учениците и учителите от обучението от разстояние в електронна среда през учебната 2020/2021 година. *Институт за изследвания в образованието*, [online]. юли 2021 [cited 22 October 2021]. Available from: http://ire-bg.org/wpsite/wp-content/uploads/2021/08/Impact_of_distance_learning_in_electronic_environment_on_educational_process_teachers_and_students.pdf

от 200 училища в страната от 1-ви до 12-ти клас и 16 480 ученици от 5-ти до 12-ти клас.

Констатирано е понижаване на „поведенческата, емоционалната и когнитивната ангажираност на учениците, уменията им за самоуправление в учебен контекст и тяхната самооценка за способностите им да учат“. Резултатите са потвърдени и от учителите, и директорите. Половината от учителите отчитат влошаване на мотивацията и ангажираността на учениците, както и отношението им към училището и ученето. Вътрешната мотивация на учениците да учат трябва да се развива целенасочено, тъй като е свързана с осъзнаването на смисъла от ученето.

Около 1/3 от учениците през 2021 г. са с намалена спрямо 2020 г. ангажираност, в т.ч. поведенческа (полагане на усилия за учене, присъствие в часовете, внимание и участие), емоционална (интерес и реакции към ученето) и когнитивна (разбиране и осмисляне на учебното съдържание, пренос на знания от една към друга предметна област) ангажираност.

Около 40% от учителите смятат, че нямат необходимите умения и ресурси за подкрепа на ученици, които често отсъстват от онлайн часовете, които са със специални образователни потребности, с девиантно поведение или с ниска мотивация за учене.

В периода май-юли 2021 г. екип от изследователи и журналисти от Факултета по журналистиката и масова комуникация на СУ „Св. Климент Охридски“ проведохме проучване, базирано на въпросници, за да установим социалните измерения на кризата с Ковид-19⁴. Целта беше да се разгледа инфодемията от няколко различни аспекта, за да добием представа за пандемията, такава, каквато я виждаме през призмата на медиите и социалните мрежи, както и последствията от нея. Един от аспектите, заложен за проучване в анкетите е образователният. Интересно беше да се разбере как локдаунът се отразява на учащите, в каква посока се променя образователният процес, каква трансформация търпят нагласите на родители и учители в хода на инфодемията и какви поуки можем да извадим от тази кризисна ситуация, които да помогнат при бъдещи подобни случаи.

Изследването стъпва върху два въпросника, единият – за професионални журналисти с 22-ма респонденти, работещи в различни медии, другият – за широка аудитория с 270 респонденти.

⁴ Проучването е направено по проект № 80-10-80/25.03.2021 „Социални измерения на инфодемията по време на кризата с COVID-19. Пандемията през призмата на медиите и социалните мрежи“ към ФНИ при СУ „Св. Кл. Охридски“ с научен ръководител проф. д-р Грета Дерменджиева.

ДИСКУСИЯ

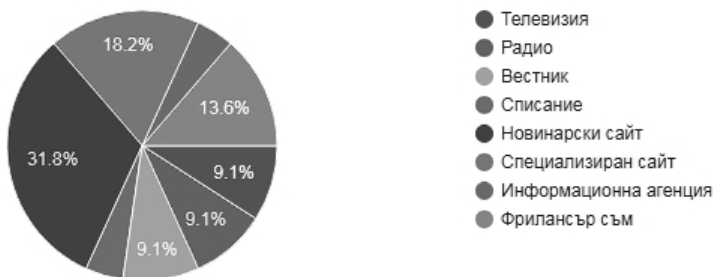
В анкетата за журналисти фокусът е върху няколко основни въпроса по отношение на образованието, а именно: Колко често медиата, в която работят, публикува информация по темата за медийната и дигиталната грамотност; Имат ли собствена инициатива/практика, свързана с повишаване на медийната и дигиталната грамотност на аудиторията; Каква роля има медийната и дигиталната грамотност в борбата с фалшивите новини и дезинформацията; Мислят ли, че има необходимост от професионални обучения за използване на дигитални инструменти за проверка на фактите; Колко често публикуват материали, посветени на дистанционното обучение по време на пандемията; Кои са акцентите, застъпени в публикациите за дистанционното обучение по време на пандемията.

Сред анкетиранияте са представители на БНР, „24 часа“, „Германия отблизо“ – info-portal.bg, Mediapool.bg, Bulgaria on air, news.bg, OFFNews, zovnews.com, Военен телевизионен канал „Информационен център на МО“, Forbes България, Investor.bg, gospodari.com, gorichka.bg. Медиите не са избирани по определен критерий. Анкетата е изпратена до всички медии, а селекцията е в резултат от желанието за съдействие на посочените медии.

Най-голям дял от отговорилите журналисти се заема от тези, работещи в новинарски сайтове – 7 (31.8%), следвани от специализирани сайтове 4 (18.2%), списания 3 (13.6%), телевизии, радио и вестници по 2-ма (9.1%), и накрая 1 в информационна агенция и 1 фрилансър. Всички представени медии имат профили във Фейсбук и приблизително половината от тях – в Туитър (52.4%), Инстаграм (47.6%) и Ютуб (57.1%).

1. Вие работите в:

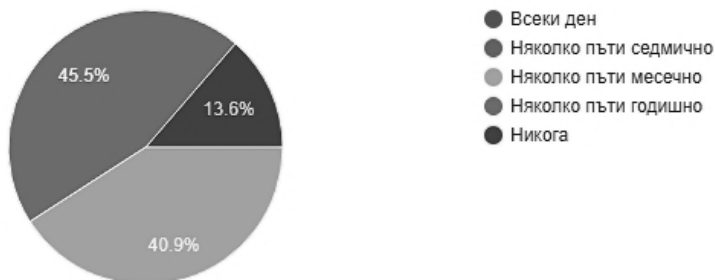
22 responses

Честотата, с която медиите са публикували информация по темата за медийната и дигиталната грамотност по време на пандемията е съответно месечно (40.9%), годишно (45.5%) и никога (13.6%).

24. Колко често вашата медия публикува информация по темата за медийната и дигиталната грамотност?

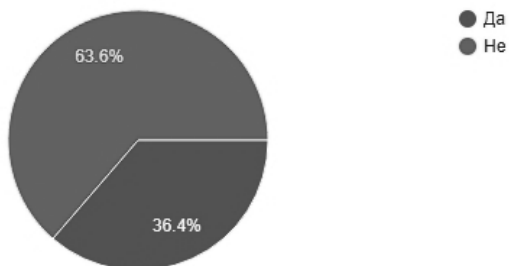
22 responses

Само 1/3 от медиите (36.4%) са имали собствена инициатива или практика, свързана с повишаването на медийната и дигиталната грамотност на аудиторията.

25. Има ли вашата медия собствена инициатива/практика, свързана с повишаване на медийната и дигиталната грамотност на аудиторията?

22 responses

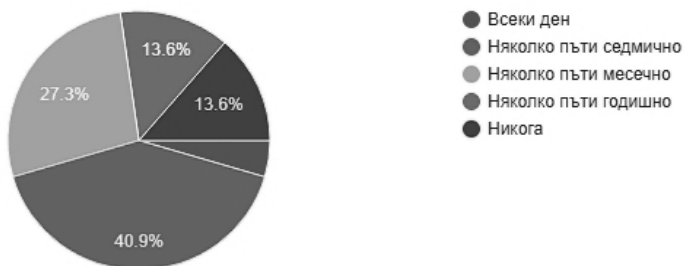

Като предприети инициативи медиите са посочили правене на коментари по актуални теми, придружени с аргументи защо са фалшиви, чрез които да се разобличават конспиративните теории (gospodari.com); публикуване на поредица от статии, дискусии и видеоклипове „Пандемията фалшиви новини“, Дискусия, дебат, кръгла маса посветена на фалшивите новини с гости експерти, проведена през май 2021 г. („24 часа“); Лекции пред студенти (investor.bg); Срещи с медии, участие в световния конгрес на информационните агенции (news.bg).

40.9% от медиите всяка седмица публикуват материали, посветени на дистанционното обучение по време на пандемията, 27.3% – всеки месец, 13.6% – годишно, 4.5% – дневно и 13.6% – никога.

33. Колко често публикувате материали, посветени на дистанционното обучение по време на пандемията?

22 responses

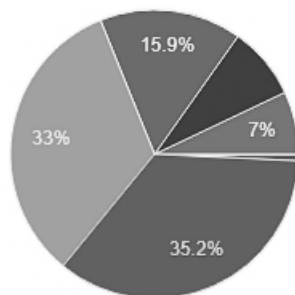

Най-честите акценти, застъпени в публикациите по отношение на дистанционното обучение по време на пандемията са предизвикателствата пред учащите при усвояването на учебния материал (72.7%), рисковете за психичното и физическо здраве на децата заради изолацията (72.7%), проблемите пред родителите, които трябва да съчетават професионалните ангажименти с обучението на децата от дома (68.2%), поляризацията в мненията „за“ и „против“ дистанционното обучение (54.5%), кризата като шанс за реформиране и модернизиране на образованието (54.5%), трудностите на учителите при преподаването (50%), противопоставянето „родители-учители-ученици“ (27.3), е-обучението като ефективна и ключова мярка за овладяване на пандемията (18.2%), полюсните коментари по отношение на поведението на учителите – по линията „саможертва-егоизъм“ (4.5%) и адекватността на мерките, които постановява правителството (4.5%).

Втората анкета с широка публика е попълнена от 270 респонденти, 82.2% от които са жени, 17.8% – мъже. Близко 2/3 са лицата на възраст между 20-40 г., около 65% са с висше образование и научни степени, около 2/3 живеят в столицата и в областни градове.

43. Вашата възраст е:

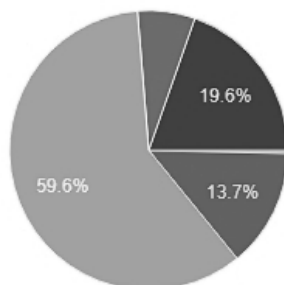
270 responses

- До 19 г.
- 20-29 г.
- 30-39 г.
- 40-49 г.
- 50-59 г.
- 60-69 г.
- Над 70 г.

44. Вашето образование е:

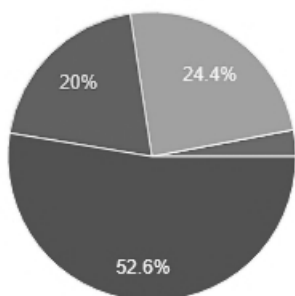
270 responses

- Основно
- Средно
- Висше
- С научна степен
- В момента съм студент

45. Вие живеете в:

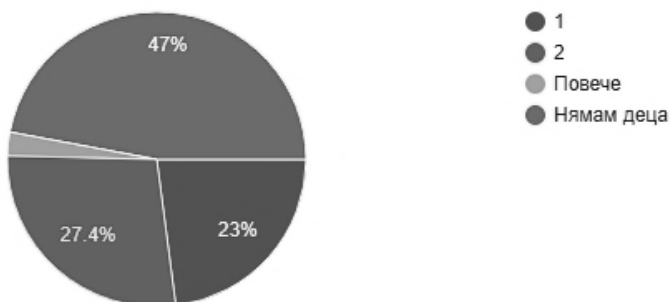
270 responses

- Столица
- Областен град
- Град
- Село

37. Колко деца имате?

270 responses

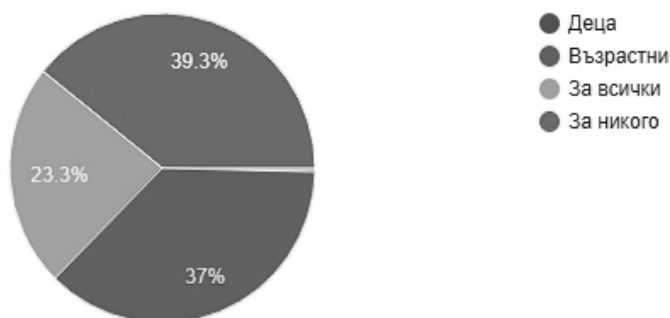
За да се очертае картината на нагласите към дистанционното обучение по време на пандемията от Ковид-19, искахме да разберем по мнение на респондентите по-малко ефективно ли е от присъственото обучение, кои са слабостите и преимуществата му, и какви проблеми виждат в него. Както се вижда от демографските данни, в основната си част отговорилите са образовани хора на млада и средна възраст, живеещи в големи градове, 1/5 от които са учащи, а повече от половината имат деца. Това означава, че по един или друг начин, имат ясен поглед върху случващото се в българското образование.

Според 61.9% от запитаните онлайн обучението по време на пандемията не се провежда пълноценно (само 19.3% мислят обратното). Причините за това са, че обучаващите не се справят с онлайн съдържанието (41.1%), преподавателите не са на добро технологично ниво (48.9%), технологиите не са с добро качество и не благоприятстват обучението (40.4%), учащите и преподавателите нямат мотивация (респ. 68.1% и 45.9%).

37% от анкетираните считат, че дистанционното обучение е ефективно при възрастните, 23.3% го намират подходящо за всички възрасти, а останалите мислят, че не е подходящо за никого.

36. Според Вас, дистанционното обучение е ефективно за:

270 responses

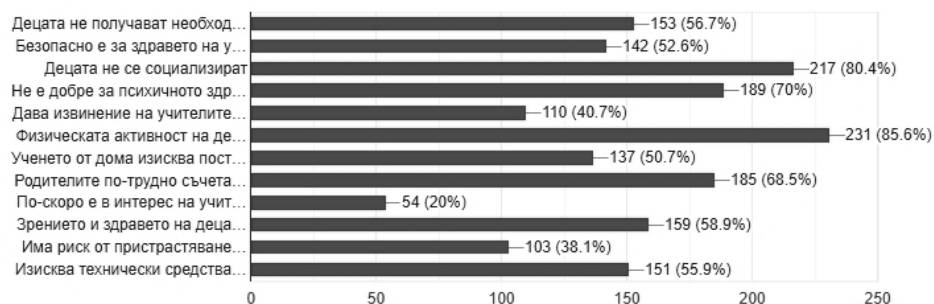
Прави впечатление, че най-голям процент, посочили ефективността на ОРЕС (Обучение от разстояние в електронна среда) при възрастните, са хора без деца. В семейства с деца, независимо от броя им, преобладават отговорите, че ОРЕС не е ефективно за никого.

Най-често посочваните недостатъци на дистанционното обучение са: липсва живият контакт при обучението (91.1%), липсва общуването между учащите (82.2%), невъзможност за пълноценна дискусия (73%), недостатъчно обучени преподаватели (41.5%), недостатъчно добра технологична среда (30.4%), учащите срещат затруднения при онлайн обучението (40.4%), недобра Интернет връзка (40.4%), учебниците не са подходящи за онлайн обучение (36.3%), липса на усамотено място (36.3%), недостиг на компютри вкъщи (26.3%). Интересни са последните два отговора, тъй като са избрани почти в еднаква степен от хора без деца и такива с по 2 деца. Вероятно са посочени от млади хора, които живеят с родителите си и самите те попадат в категорията на семейства с деца.

Както се вижда от следващата диаграма, като лоши последствия от дистанционното обучение, анкетираните посочват намалената физическа активност на децата (85.6%), липсата на социализация (80.4%), отражението върху психичното им здраве (70%). Останалите потенциални вреди за децата и преподавателите, като влошаване на зрението и здравето изобщо, риск от пристрастяване към компютрите, получаване на недостатъчно знания, са отбелязани от малко над половината респонденти. Прави впечатление сравнително високият процент отговори, свързани с допълнителни технически средства и пространство (55.9%), с това, че родителите трудно съчетават професионалните си ангажименти с обучението на децата (68.5%) и с необходимостта от постоянен родителски контрол (50.7%). Въпреки че биха могли да са сериозни пречки, все пак те определят отношението към дистанционното обучение (ДО), без да засягат същността на обучението.

39. С кое от твърденията за дистанционното обучение по време на пандемията сте съгласни:

270 responses

През дългите месеци на пандемията имахме възможност да се запознаваме със спецификите на обучението от разстояние така, както ни го представяха медиите (както видяхме седмично, дори всекидневно са публикувани материали по темата). Следяхме публикациите в социалните мрежи, мненията и коментарите на различни групи от обществото. Често във форумите се е стигало до ожесточени спорове и разделения по въпроса кого обслужва това обучение – преподавателите, за които е извинение да negliжират преподаването си, или учениците, които намериха оправдание в отнетата им мотивация за учене. Както се случва с повечето горещи теми, българското общество отново е разединено в двата крайни полюса и по темата образование. Наред с информационните кампании обаче, българите придобиха и личен опит, свързан с дистанционното обучение. За разлика от други държави, в които дистанционната форма на обучение (онлайн обучението е вид ДО) има дългогодишни традиции и свое запазено място в рамките на цялостното образование, България не беше от тях преди кризата с Ковид-19. Ето защо за нас беше изключително важно да проследим какви нагласи успя да създаде пандемията към дистанционното обучение.

Според нашето проучване 47.4% от българите са останали с неутрално отношение към ДО, поради наличието и на позитиви, и на негативи. В 15.9% от случаите се е запазила негативната нагласа, а 11.1% са променили отношението си от позитивно в негативно, поради личния си опит и разкази на близки и приятели.

В 10.8% отношението се е променило от негативно в позитивно, породено от личен опит, както и от разкази на приятели, при 7% е останало позитивно, а в 1.9% от случаите се е променило от добро към по-добро.

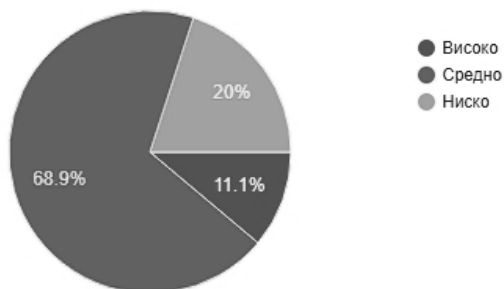
Нито един не е посочил промяна от негативно в позитивно отношение, дължаща се на коментари, дискусии и новини в медиите и социалните мрежи.

Това е интересен резултат, тъй като 79.3% от анкетираните на въпроса за какво използват социалните мрежи са отговорили „за информиране“, а 37.4% – за обучение. Очевидно са намерили потвърждения на убежденията си или полярните изказвания са успели дотолкова да объркат аудиторията, че промяната в нагласите не се е състояла.

На фона на цялото амбивалентно отношение към онлайн обучението, 50% от българите оценяват уменията си за работа с дигитални технологии на високо ниво, 48.1% – на средно и само 1.9% – на ниско ниво. Като при това, оценката им за нивото на българите е 11.1% – високо, 68.9% – средно и 20% – ниско. Т.е. половината от нашите респонденти се намират в 11-те процента българи с високи дигитални умения, които, по тяхно мнение, включват сваляне и качване на файлове, създаване на блогове/влогове и подкасти, инсталиране на програми и приложения и др.

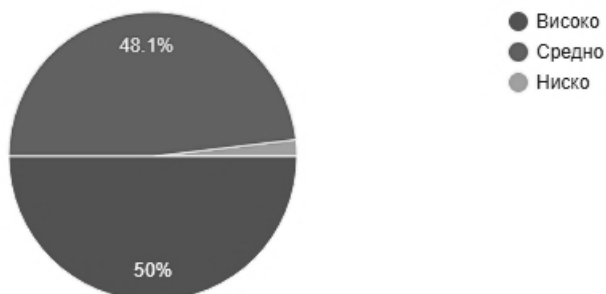
31. Как оценявате нивото на уменията за работа с дигитални технологии на българите?

270 responses

32. Какво е нивото на Вашите дигитални умения?

270 responses

ИЗВОДИ

Изводите, които се налагат като резултат от анализа на трите анкетни проучвания, са, че обществото има съпротиви към наложеното му онлайн обучение. При внимателно вникване ще забележим, че доста фактори извън образователната сфера оказват съществено влияние върху нагласите на българите. Част от тях са непригодността на семействата към този вид обучение от дома – недостиг на помещения; малка жизнена площ; невъзможност да се съчетава работата на родителите с контрола върху учащите (за по-малките деца), което вършат образователните институции по време на присъственото обучение; недостиг на компютри; недостатъчна дигитална грамотност, неразбиране на спецификите на преподавателския труд в условията на онлайн обучение, сведено до „преподавателите не искат да обучават присъствено, като извинение да не си изпълняват задълженията“.

От друга страна, онлайн обучението беше въведено без предварителна подготовка за нито един от участниците в образователния процес. Усещането за принудителност остави отпечатък върху нагласите на обществата. Усвояването на различните образователни платформи и инструменти, създаването на новите форми и методи за обучение се създаваха паралелно с провеждането на занятията. Промяната в администрирането на целия процес, пренастройването на работата на всички учебни заведения, разработването на курсове и дисциплини с различни от традиционните средства коства невидими и неразбрани от обществото ментални, психически и физически сили на учители, преподаватели, ръководства, администрация. Част от кадрите не бяха технологично подготвени и се сблъскаха със синдрома на професионалното изчерпване (бърнаут).

Със същата сила онлайн обучението неочаквано се стовари и върху раменете на учащите. Тези, за които присъственото обучение е свързано с пасивно възприемане на знания, с изпълняване на задания под непрестанния физически контрол на учители и институции, с липса на инициативност, с инерция, произлизаща от гарантираното право на образование. Дистанционното обучение подели контрола върху учащите поравно между учители, ученици и родители. Голяма част от тях не бяха готови да го вземат в свои ръце. ДО прехвърли на учащите инициативата, активното присъствие, намирането на смисъла от ученето извън познатата парадигма на задължителното ходене на училище. Това се прояви в липса на мотивация, в отказ от взимане на инициативата, във възползване от предимствата на технологиите за мултитаскинг, в които откряха благоприятна среда за по-забавни занимания, докато „върви“ учебният материал. Ограниченията от здравословни съображения върху заниманията с компютри станаха невъзможни и ДО валидира целодневния престой над устройствата, които предлагат изобилие от изкушения. Това доведе до множество часове „работа“ на компютър и малко постижения във възприемането на

учебното съдържание. Фразата „онлайн обучението“ не е ефективно създаде успешно алиби за всички, които не се справиха с новите си отговорности, вкл. учащи и родители.

Разбира се, не можем да отменим факторите, независещи от човешки усилия – липсата на подходяща среда за социализация и недостигът на физическа активност, непосредствено общуване и съвместни занимания в реално споделяно пространство.

ТЕНДЕНЦИИ

Най-голямото „онлайн движение“ в историята на образованието вече е факт. Обучението, дори и присъствено, никога вече няма да бъде същото. Онлайн образователните платформи ни дадоха мощни инструменти за видеообмен, презентации, съхраняване на съдържание, проверка, контрол и оценяване на наученото, покрай които създадохме нови умения за взаимодействие с учащите и различно отношение към процеса на учене, така че нищо от това не може да е било напразно. Не може да се отрече, че все още има редица предизвикателства още за преодоляване. Необходими са допълнителни квалификации на учителите за използване и интегриране на технологиите за дистанционно обучение в традиционното обучение. Необходима е помощ за социално слаби семейства, специално разработени програми за учащи със специални образователни потребности, с девиантно поведение или с ниска мотивация за учене. Образованието на бъдещето трябва да е достатъчно достъпно, безопасно и атрактивно.

КОВИД-19 беше огромно предизвикателство за висшето образование, но училищата и университетите могат да извлекат поуки от него, за да подобрят обучението и преподаването за в бъдеще. Всички си задаваме въпроса дали онлайн обучението ще продължи и след пандемията и как подобна промяна ще се отрази на световния образователен пазар.

Ще се спрем на някои от въпросите, които постави онлайн обучението и *предизвикателства*, върху които трябва да се работи:

- Много медии отчетоха неприемливите последствия от онлайн обучението за учащите, но се оказа, че извънредното натоварване за преподавателите също не е за пренебрегване. Още от началото на локдауна учителите бяха изправени пред предизвикателството да балансират в домовете си между изпълнението на насоките и препоръките за дистанционно обучение, да дават обратна връзка на учениците си, да попълват административните си отчети, докато се грижат за семействата си. Някои правителства отрано осъзнаха, че добронамерените системи за подкрепа на учители в крайна сметка генерират **бърнаут** или т.нар. **синдром на професионалното изчерпване**. В резултат предприеха мерки за подпомагане на преподавателите, и инвестираха в усвояване на необходимите умения,

за да постигнат пълния си потенциал за провеждане на дистанционно и смесено обучение, както и да ги предпазят от бърнаут⁵. Намалиха количеството административна работа, създадоха мобилни приложения за взаимодействие между учаци и преподаватели, отворени за въпроси по време и след часовете, за да се предотврати денонощното изпращане на съобщения по социални мрежи и др. Проведоха обучение на хиляди учители за работа с дигиталните технологии, за да интегрират успешно отдалеченото обучение в съществуващата образователна система. Те продължават да оказват социо-емоционална и психологическа помощ на учители, тъй като голяма част от тях не са подготвени за такава голяма промяна. Беше създаден блога World Bank's Platform for Successful Teachers⁶, за подпомагане на учителите с информация за ефективно използване на технологиите в обучението.

- Отчетено е **влошаване на мотивацията за учене, ангажираността** (поведенческата, емоционалната и когнитивната) и **интереса на учениците към изучавания учебен материал**⁷.
- Регистрирани се повишени нива на социална изолация и влошаване на **психичното здраве на учащите**. Анкета, проведена сред 8000 младежи в Латинска Америка и Карибския басейн показва⁸, че 25% са имали симптоми на **безпокойство**, а 15% са преживели **депресивни състояния**. Подобно е и положението в Китай, съответно 28% и 16%, според проучване в 194 града⁹. Ето защо, в отговор на пандемията, УНИЦЕФ призовава

⁵ CIARRUSTA, Inaki Sanchez. 4 Lessons from Remote Learning During COVID-19, Study. *World Economic Forum* [online]. 2021. [cited 09 March 2022]. Available from: <https://www.weforum.org/agenda/2021/03/covid19-education-remote-working-lessons/>.

⁶ World Bank's Platform for Successful Teachers. [online]. Available from: <https://blogs.worldbank.org/education/realizing-promise-effective-teachers-every-child-global-platform-successful-teachers>

⁷ ХРИСТОВА, Асенка, Светла ПЕТРОВА, Екатерина ТОШЕВА. Анализ на последствията за учебния процес, учениците и учителите от обучението от разстояние в електронна среда през учебната 2020/2021 година. *Институт за изследвания в образованието*, [online]. юли 2021 [cited 22 October 2021]. Available from: http://ire-bg.org/wpsite/wp-content/uploads/2021/08/Impact_of_distance_learning_in_electronic_environment_on_educational_process_teachers_and_students.pdf

⁸ The impact of COVID-19 on the mental health of adolescents and youth. A recent poll conducted by UNICEF shows that the COVID-19 crisis is having a significant impact on the mental health of adolescents and young people in Latin America and the Caribbean. *UNICEF* [online]. [cited 25 October 2021]. Available from: <https://unicef.org/lac/en/impact-covid-19-mental-health-adolescents-and-youth/>

⁹ WANG, Cuiyan et al. Immediate Psychological Responses and Associated Factors during the Initial Stage of the 2019 Coronavirus Disease (COVID-19) Epidemic among the General Population in China. *International Journal of Environmental Research and Public Health* [online]. 2020 Mar 6; 17(5): 1729. Available from: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7084952/>

държавите за повече инвестиции и разширяване на услугите за психично здраве в подкрепа на децата и младите хора.

На 4 март т.г. УНИЦЕФ предупреди, че поне едно от седем деца, или 332 милиона в световен план, е стояло вкъщи най-малко девет месеца от началото на пандемията „съгласно задължителните или препоръчителните политики, прилагани повсеместно, излагайки на риск своето здраве и благосъстояние“¹⁰. Пубертетът е възраст, в която се проявяват половината от психичните разстройства, а самонараняванията и самоубийствата са третата главна причина за смърт. Също така всяко четвърто дете живее с родител с психично разстройство. Това поставя много от децата в уязвимите групи в условия на домашно насилие или negliжиране по време на локдаун (блокада), без подкрепа отвън.

- В Бразилия според проучване, проведено от Instituto Peninsula, 83% от учителите не смятат, че са готови да преподават дистанционно, 67% са тревожни, 38% се чувстват уморени, а по-малко от 10% са щастливи или доволни¹¹.
- Пандемията подчерта необходимостта от **гъвкавост** и повече **време за взаимодействие** между ученици и учители.
- Разширяване на **дигиталната пропаст**. С онлайн обучението още повече се увеличава дигиталната пропаст между децата в развитите и развиващите се страни.
- Възникна необходимост от осигуряване на ресурси за подкрепа на ученици, които отсъстват от онлайн часовете, с **девиантно поведение** и със **специални образователни потребности**.
- **Ограничен достъп до библиотечни ресурси**.
- Понижаване на уменията на учениците за **самоуправление** в учебен контекст.
- Понижаване на **самооценката** за способностите им да учат.
- Необходимост от осигуряване на **електронни устройства** за ученици и учители и **достъп до Интернет**.
- Ограничена способност за наблюдение на **индивидуалния напредък** на учащите.
- Трудно установяване нивото на **ангажираност** на учащите.

¹⁰ Поне едно от седем деца и младежи си е стояло вкъщи през по-голямата част от изминалата година в съответствие с наложените политики, излагайки на риск психичното здраве и благосъстоянието си – УНИЦЕФ. [online]. 04 Март 2021. UNICEF [cited 17 March 2022]. Available from: <https://www.unicef.org/bulgaria/npcc-съобщения/поне-едно-от-седем-деца-и-младежи-си-е-стояло-вкъщи-през-по-голямата-част-от>

¹¹ CIARRUSTA, Inaki Sanchez. 4 Lessons from Remote Learning During COVID-19, Study. *World Economic Forum* [online]. 2021. [cited 09 March 2022]. Available from: <https://www.weforum.org/agenda/2021/03/covid19-education-remote-working-lessons/>.

- Увеличаване на необходимостта от контрол и **грижи** от страна на родителите (особено за по-малките деца).
- Различни нива на достъп до технологии, включително Интернет и устройства, за подпомагане на обучението.

Трудно ще накараме вече новите дигитални поколения да четат хартиени издания. Те предпочитат все по-кратките форми. Това е видно от развитието на социалните мрежи. Всяка следваща платформа е по-лаконична, с по-малко текст, повече изображения, аудио и видео, лимитирани по време. Младите се изнесоха от Фейсбук, в който постовете често са с големина на есе или масово се слагат линкове към обемни статии в медии.

Те пренесоха съдържанието си в Инстаграм – малко текст, много изображения. Няма нужда от дълги обяснения и размисли. По същата причина младите потребители се преляха от Youtube в TikTok, където първоначално ги привлече ограничението от 15 сек., а понастоящем – от 60 сек. за клип. TikTok е китайска компания, стартира през 2016 г., с около 800 милиона активни потребители. Днес платформата въвежда увеличаване на времетраенето до 3 мин., за да даде възможност за повече гъвкавост при публикуването на съдържание, което досега се налагаше да се помества в няколко последователни части. Не е изключено обаче, тази реформа да доведе до отлив на потребителите, неспособни да задържат вниманието си продължително време. Именно малката дължина е инструментът, с който се държи младата аудитория в китайската социална мрежа. За разлика от подхода на създателите на Youtube, при който алгоритмите се адаптират към потребителското поведение и работят за осигуряване на по-дълъг престой в платформата чрез видеа над 10 мин., TikTok залага на бързите и кратки клипове.

Очертаваме тези тенденции тук, за да аргументираме необходимостта от алтернативни подходи за създаване на образователно съдържание. Очевидно линейните 45-минутни лекции все повече няма да са в състояние да задържат вниманието на Z-поколениято.

Във връзка с това вече е одобрен Оперативния план¹² към Стратегията за развитието на висшето образование в България, който предвижда да се въведат съвременни, гъвкави и ефективни форми на обучение до 2023 г. Това включва осъвременяване на съществуващите и създаване на нови дигитални учебни програми и интерактивни ресурси.

Най-ефективният начин знанието да стигне до младата аудитория е то да говори на нейния език, с нейните средства, на платформите, които масово използва.

¹² Университетите дигитализират учебните си програми. [online]. NOVA.bg, 06 октомври 2021. [cited 24 October 2021]. Available from: <https://nova.bg/news/view/2021/10/06/341996/университетите-дигитализират-учебните-си-програми/>

Подкастът на БГ Наука¹³ е аудио формат, достъпен за слушане на цифрови устройства – компютри, таблети, телефони – с помощта на приложения като Google Podcasts, iTunes, Spotify и др. Той е сред водещите български подкасти с над 600 епизода за наука и образование до момента.

В YouTube има цели секции с образователни видеа от вида на TED-Ed (абривиатура на английски, означаваща *Technology, Entertainment and Design in Education* – „Технология, развлечение, дизайн в образованието“), създадени да популяризират ценни идеи сред масова аудитория. Секцията има 15 млн. последователи. Българската наука за последните 15 години е натрупала в канала почти 1000 видеа.

Една от причините за увеличаване на времетраенето на клиповете в нарастващия гигант на социалните медии TikTok също така е и с образователна цел – за да може да се предлага образователно съдържание на разбираемия за младите поколения аудиовизуален език. Компанията за образователни технологии Quizlet, специализирана в инструменти за обучение, управлявани от изкуствен интелект, наскоро се обедини с TikTok за провеждане на интерактивно обучение. На потребителите е предоставена възможност за избор измежду повече от 450 милиона учебни комплекта от Quizlet, както и да извършват търсене в разнообразни теми като езици, наука, история и изкуства. Новото партньорство позволява на потребителите на TikTok да вграждат инструменти на Quizlet директно в своите кратки видеоклипове – още един начин за учителите да достигнат до своите ученици. Това сътрудничеството е част от „Фонда за творческо обучение“ на TikTok на стойност 50 млн. долара, който е част от по-голяма инициатива за подкрепа на своите потребители по време на Ковид-19, включваща партньорства с учени. То е и уникална възможност за обединяване на най-бързо развиващата се мобилна платформа за забавление и най-голямата платформа за обучение, задвижвана от изкуствен интелект.

Обединяването на платформите Quizlet и TikTok¹⁴ има за цел да помогне за изграждане на връзки между хората, да насърчава творческото учебно съдържание и да вдъхновява за нови идеи.

Образователните иновации отвъд типичните социални проекти, финансирани от правителствени или неправителствени организации, привличат вниманието на корпорации като американските Microsoft и Google, корейската Samsung, китайските Tencent, Ping An и Alibaba и др., които се пробуждат за иновативни стратегии за образование на населението. Пандемията започна да проправя път за мащабни, междуетраслови коалиции, формирани около обща образователна цел.

¹³ Българска наука. Подкаст, [online]. Available from: <https://nauka.bg/bg-nauka-podkast>

¹⁴ Quizlet teams up with TikTok for interactive learning, EDSCOOP, JAN 28, 2021 <http://edscoop.com/quizlet-teams-up-tiktok-interactive-learning/>

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Пандемията рикошира без предупреждение с голяма сила върху образователната система в световен мащаб. Това, което беше един от най-опасните й странични ефекти в дългосрочен план обаче, се оказа и най-мощният стимул за промените. По време на кризата беше постигнато ново ниво, което завинаги промени визията ни за образованието.

Ковид-19 провокира обновяване и цялостна трансформация на образованието в световен мащаб, предизвикал гигантски инвестиции в ИИ и ИТ, разработване на нови приложения, платформи и всякакви образователни технологии.

Ние ще продължим да наблюдаваме възхода на смесеното обучение. Както посочва еврокомисарят Мария Габриел във видеообръщение към участниците в конференция за бъдещето на електронното образование у нас „Образование от А до #. Иновативното училище“, „Кризата, свързана с коронавируса, трябва да се използва като възможност за въвеждането в страните от ЕС на иновации в преподаването, ученето и оценяването. Вижда се, че цифровото образование и цифровите умения придобиват все по-важно значение в нашия живот и осигуряват много повече шансове за успешна реализация, и за участие в дигиталното общество¹⁵.“

Обучението в крайна сметка ще комбинира асинхронни със синхронни онлайн елементи, позволявайки на учащите да взаимодействат помежду си, със своите преподаватели и учебното съдържание, всички по едно и също време. „Вярвам, че интегрирането на информационните технологии в образованието ще бъде още повече ускорено в бъдеще и че онлайн образованието в крайна сметка ще стане неразделна част от училищното образование“¹⁶, казва Уанг Тао, вицепрезидент на Tencent Cloud и вицепрезидент на Tencent Education.

На път е да се появи нов хибриден модел на образование, със непознати засега значителни ползи. Традиционното присъствено обучение в класните стаи ще се съчетава с нови модалности на обучение – от занятия на живо през „образователни инфлуенсъри“ до опитности във виртуална реалност. Ученето – от обезателно занимание – може да се превърне в начин на живот, интегриран в ежедневието и неотделима част от него.

¹⁵ ГАБРИЕЛ, Мария. Кризата с коронавируса трябва да се използва като възможност да въведем иновации в образованието, В: Дарик нюз, [online], 17 юли 2020. Available from: <https://dariknews.bg/novini/bylgariia/mariia-gabriel-krizata-s-koronavirusa-triavva-da-se-izpolzva-kato-vyzmozhnost-da-vyvedem-inovacii-v-obrazovaniето-2233587>

¹⁶ Li, Cathy, Farah Lalani. The COVID-19 Pandemic Has Changed Education Forever. This is how. *World Economic Forum* [online]. 29 Apr 2020. [cited 21 October 2021]. Available from: <https://www.weforum.org/agenda/2020/04/coronavirus-education-global-covid19-online-digital-learning/>.

БИБЛИОГРАФИЯ

- ГАБРИЕЛ, Мария. Кризата с коронавируса трябва да се използва като възможност да въведем иновации в образованието, В: Дарик нюз, [online], 17 юли 2020. Available from: <https://dariknews.bg/novini/bylgariia/mariia-gabriel-krizata-s-koronavirusa-triabva-da-se-izpolzva-kato-vyzmozhnost-da-vyvedem-inovacii-v-obrazovanieto-2233587>
- Оценка на въздействието на обучението от разстояние върху ефективността на училищното образование, Национална мрежа за децата [online]. 30 октомври 2020 [cited 22 March 2022]. Available from: <https://nmd.bg/otsenka-na-vazdeystviето-na-obutcheniето-ot-razstoyanie-v-elektronna-sreda-ili-drugi-nepri-sastveni-formi-varhu-efektivnostta-na-utchilishtnoto-obrazovanie/>
- Поне едно от седем деца и младежи си е стояло вкъщи през по-голямата част от изминалата година в съответствие с наложените политики, излагайки на риск психичното здраве и благосъстоянието си – УНИЦЕФ. [online]. 04 Март 2021. UNICEF [cited 17 March 2022]. Available from: <https://www.unicef.org/bulgaria/pres-sъобщения/поне-едно-от-седем-деца-и-младежи-си-е-стояло-вкъщи-през-по-голямата-част-от>
- Университетите дигитализират учебните си програми. [online]. NOVA.bg, 06 октомври 2021. [cited 24 October 2021]. Available from: <https://nova.bg/news/view/2021/10/06/341996/университетите-дигитализират-учебните-си-програми/>
- ХРИСТОВА, Асенка, Светла ПЕТРОВА, Екатерина ТОШЕВА. Анализ на последствията за учебния процес, учениците и учителите от обучението от разстояние в електронна среда през учебната 2020/2021 година. *Институт за изследвания в образованието*. [online], юли 2021, [cited 22 October 2021]. Available from: http://ire-bg.org/wpsite/wp-content/uploads/2021/08/Impact_of_distance_learning_in_electronic_environment_on_educational_process_teachers_and_students.pdf
- CIARRUSTA, Inaki Sanchez. 4 Lessons from Remote Learning During COVID-19, Study. *World Economic Forum* [online]. 2021. [cited 09 March 2022]. Available from: <https://www.weforum.org/agenda/2021/03/covid19-education-remote-working-lessons/>.
- LI, Cathy, Farah LALANI. How COVID-19 Has Changed the Way We Educate Children. *World Economic Forum*. [online], 25 Feb 2021. Available from: <https://www.weforum.org/agenda/2021/02/digital-learning-covid-19-changed-way-we-educate-children/>
- LI, Cathy, Farah LALANI. The COVID-19 Pandemic Has Changed Education Forever. This is how. *World Economic Forum* [online]. 29 Apr 2020. [cited 21 October 2021]. Available from: <https://www.weforum.org/agenda/2020/04/coronavirus-education-global-covid19-online-digital-learning/>.
- The impact of COVID-19 on the mental health of adolescents and youth. A recent poll conducted by UNICEF shows that the COVID-19 crisis is having a significant impact on the mental health of adolescents and young people in Latin America and the Caribbean. *UNICEF* [online]. [cited 25 October 2021]. Available from: <https://unicef.org/lac/en/impact-covid-19-mental-health-adolescents-and-youth/>
- Quizlet teams up with TikTok for interactive learning, EDSCOOP, JAN 28, 2021 <http://edscoop.com/quizlet-teams-up-tiktok-interactive-learning/>

WANG, Cuiyan et al. Immediate Psychological Responses and Associated Factors during the Initial Stage of the 2019 Coronavirus Disease (COVID-19) Epidemic among the General Population in China. *International Journal of Environmental Research and Public Health* [online]. 2020 Mar 6; 17(5): 1729. Available from: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7084952>

References: transliteration

GABRIEL, Mariya. Krizata s koronavirusa tryabva da se izpolzva kato vazmozhnost da vavedem inovatsii v obrazovaniето, V: Darik nyuz, [online], 17 yuli 2020. Available from: <https://dariknews.bg/novini/bylgaria/mariia-gabriel-krizata-s-koronavirusa-triabva-da-se-izpolzva-kato-vyzmozhnost-da-vyvedem-inovacii-v-obrazovaniето-2233587>

Otsenka na vazdeystviето na obuchenieto ot razstoyanie varhu effektivnostta na uchilishtnoto obrazovanie, Natsionalna mrezhа za detsata [online]. 30 oktomvri 2020 [cited 22 March 2022]. Available from: <https://nmd.bg/otsenka-na-vazdeystviето-na-obutcheniето-ot-razstoyanie-v-elektronna-sredа-ili-drugi-nepriastveni-formi-varhu-efektivnostta-na-utchilishtnoto-obrazovanie/>

Pone edno ot sedem detsа i mladezhi si e stoyalo vkashti prez po-golyamata chast ot izminalata godina v saotvetstvie s nalozhenite politiki, izlagayki na risk psihichnoto zdrave i blagosastoyaniето si – UNITSEF. [online]. 04 Mart 2021. UNICEF [cited 17 March 2022]. Available from: <https://www.unicef.org/bulgaria/pres-saobshteniya/pone-edno-ot-sedem-detsа-i-mladezhi-si-e-stoyalo-vkashti-prez-po-golyamata-chast-ot-Universitetite-digitalizirat-uchebnite-si-programi>. [online]. NOVA.bg, 06 oktomvri 2021. [cited 24 October 2021]. Available from: <https://nova.bg/news/view/2021/10/06/341996/universitetite-digitalizirat-uchebnite-si-programi/>

HRIStOVA, Asenka, Svetla PETROVA, Ekaterina TOSHEVA. Analiz na posledstviyata za uchebniya protses, uchenitsite i uchitelite ot obuchenieto ot razstoyanie v elektronna sredа prez uchebnata 2020/2021 godina. Institut za izsledvaniya v obrazovaniето. [online], yuli 2021, [cited 22 October 2021]. Available from: http://ire-bg.org/wpsite/wp-content/uploads/2021/08/Impact_of_distance_learning_in_electronic_environment_on_educational_process_teachers_and_students.pdf

